

Posudok doktorskej práce Mgr. Oleksandra Bilasha na tému „Svoboda svedomia a náboženská politika sovietského režimu na Jihu Ukrajiny v letech 1917-1939 (historický a právni aspekt): od státu k jednotlivci“

Predložená doktorská práca napísaná v anglickom jazyku je venovaná stále aktuálnej téme slobody svedomia a slobody vierovyznania či ak chcete religioznej slobode a to v konkrétnom historickom čase. V prípade predloženej práce ide o historicky nesmierne ťažkom období sovietskeho režimu od revolúcie v roku 1917 po vypuknutie Druhej svetovej vojny a týka sa ako jednotlivca tak aj štátu.

Autor si za tému svojej práce vybral už rokúcu a predsa stále novú tému, aktuálnu a možno ešte aktuálnejšiu ako kedykoľvek predtým. Jej zložitost' je podmienená už tým faktom, že ním preberaný historický materiál ešte stále celkom nevychladol a „toto železo sa musí ďalej kuť“. Zložitá je tým, že je dosť rozsiahla a veľmi obsiahla, lebo sa dotýka miliónov životov, z hľadiska ľudského poznamenala nespočetné ľudské osudy. A zložitou je aj historickým kontextom, do ktorého zapadá. Autor si tento fakt dobre uvedomil o čom svedčí nielen obsah ale aj rozsah práce, zachytávajúci čas, ktorý súčasník týchto udalostí, skvelý ruský mysliteľ Nikolaj Berďajev veľmi výstižne takto charakterizoval: *Teraz zažívame nočnú epochu - koniec humanizmu, individualizmu, formálneho liberalizmu modernej civilizácie; počiatok epochy nových náboženských spoločností, v ktorej sa budú definovať protikladné sily a princípy, teraz sa objaví všetko, čo prebývalo v podzemí a podvedomí moderných dejín.* No otázka prečo je tomu tak stále nebola v plnosti zodpovedaná. Tak či onak má svoje historické korene, ktorých odhalenie nám predkladá plodný a všestranný autor Paul Johnson, ktorý začína svoju knihu, nazvanú intelektuáli týmito slovami: „Vplyv intelektuálov za posledných dvesto rokov neustále rástol. Zrod svetského, teda nenáboženského intelektuála, bol kľúčovým činiteľom, ktorý utváral moderný svet. Keď na to hľadáme z historickej perspektívy, v mnohých ohľadoch ide o nový jav. Je pravdou, že už od začiatku si intelektuáli, ktorými predtým boli kňazi, pisári a proroci, prisvojovali nárok viesť spoločnosť. Avšak v úlohe ochrancov posvätných kultúr, nech už primitívnych alebo vyspelých, boli vo svojich morálnych alebo ideologických novotách obmedzovaní pravidlami vonkajšej autority a zdedenou tradíciou. Neboli – a ani nemohli byť – ľuďmi slobodného ducha, priekopníkmi na výprave za dobrodružstvom rozumu.

V 18. storočí sa súčasne s úpadkom cirkevnej moci objavil nový druh radcu, ktorý zaplnil vzniknúce vákuum a získal si pozornosť spoločnosti. Svetský intelektuál mohol byť deistom, skeptikom alebo ateistom. Bol ale pripravený rovnako ako ktorýkoľvek pápež či duchovný radíť ľudstvu, ako si má počínať. Od počiatku vyhlasoval zvláštnu oddanosť záujmom ľudstva a evanjeliovú povinnosť ich rozvíjať. Pre úlohu, ktorú si sám určil, si zvolil oveľa radikálnejší prístup než jeho cirkevní predchodcovia. Necítil sa byť viazaný zjaveným

náboženstvom. Kolektívnu múdrosť minulosti, dedičstvo tradície, zaväzujúce kódexy skúsenosti predkov existovali preto, aby boli dodržiavané iba podľa potreby alebo aj úplne odmietané, podľa toho, ako sa človek sám rozhodol... Jednou z najvýraznejších vlastností nových svetských intelektuálov bola chuť, s akou podrobovali kritickému skúmaniu vieru a jej predstaviteľov.“^[1] Prečo tomu bolo tak, nie je veľmi ťažké zistiť. Predovšetkým kvôli totalite. Totalite náboženského vedomia a následnej totalite náboženskej činnosti, ktorá neraz ústila do náboženskej perzekúcie až náboženských vojen. Opakom toho bolo volanie po tolerancii, náboženskej aj všeobecnej znášateľnosti, kedy sa opúšťali niekedy príliš strohé metafyzické postoje latentného nebezpečenstva z vnútorného rozkladu jedinca aj spoločnosti a nástupu apokalyptických čias, aby tieto nahrádzali humánno-etickými normami. V oboch prípadoch šlo o krajnosti. Ukázalo sa, že snaha zabrániť spáchaniu aj toho najmenšieho hriechu sa môže zvrtnúť na hriechu snahu totálneho potlačania osobných slobôd a občianskych práv jednotlivcov aj skupín ľudí, kedy celé zástupy ľudí môžu byť posielané na hranicu v mene vyššej pravdy a spravodlivosti. Druhým nebezpečenstvom bolo hranie sa na Boha s osobným pyšným presvedčením o neomylnosti vlastných postupov, zvolených metód a správnosti toho, čo robím. Odpor voči podobnej autorite „ľudského rozumu“ bol v podstate vnímaný ako rovnako rúhavý skorší odpor voči náboženskej autorite alebo dogme. Najšť rovnováhu medzi týmito krajnosťami nebolo a ani nie je jednoduché. Skôr naopak. Ide o záležitosť výsostne ťažkú. Bohorovná náboženská autorita, alebo sekularizovaný intelektuál s latentne i otvorene prítomnou požiadavkou rešpektovať jeho názor, jeho presvedčenie ako také, ktoré majú takmer soteriologický charakter, sú dve strany tej istej mince. Keď sa do toho ešte pripletú maniakálne sklony „vodcovskej osobnosti“, obeť sú otázkou času a počtu... Preto ako cirkevné authority tak aj svetskí intelektuáli museli prejsť istým vývojom a sebareflexiou pri hodnotení vlastných postupov a súdov, vlastnej histórie, z čoho sa snažili vyderivovať to, čo bolo naozaj čisté a vzácne, čo upozorňovalo na omyly minulosti a pomáhalo vyvarovať sa rôznorodých bohorovných postupov. Prvým a zásadným krokom sa stala tolerancia, schopnosť nielen navonok ale aj vo vnútri akceptovať fakt, že nie sme všetci rovnakí, že poznatok, že nikdy všetci rovnakí ani nebudeme. Že ľudské povahy sú nekonečne rozmanité, že každý jedinec vládne osobnou slobodnou vôľou a že práve na základe jeho osobného výberu a rozhodnutia sa následne formujú historické udalosti – od úplne ničotných a malicherných až po tie najrelevantnejšie. Avšak rýchlo tuná povstala aj otázka, kde sú hranice tolerancie? Otázka tolerancie súvisí s otázkou slobody. No a má sloboda svoje hranice? Je slobodou to, čo je determinované rozmanitými vonkajšími aj vnútornými bariérami predsudkov, neznalosti, zlých skúsenosti, poloprávd, klamstiev, falošných interpretácií, nedopovedanosti... Je slobodou to, ako vravel Jean Paul Satre, že môžem dať trebárs aj otcovi po papuli? Alebo je to iba zamieňanie za svojvôľu, ktorá môže prerásť do totálnej deštrukcie pre jej nositeľa aj okolie, ktorú ho obklopuje? Nie je potom totalita slobody o nič menej nebezpečná než totalita totality? A či aj samotná tolerancia sa nemôže zvrtnúť na toleranciu všetkého vrátane zjavného zlá? To sú len niektoré z otázok, ktoré pri podobných úvahách celkom zákonite vyvstávajú a dožadujú sa odpovede, historickej, politickej aj spirituálnej.

Za jeden z najočividnejších prejavov totalitného prejavu na kresťanskej pôde považujeme „Dictatus papae“, ktorý na základe v 9. storočí vyfabrikovanému dokumentu tzv. „Lžezizidorovských dekretálií“ nielen vyhlasuje, že pápež vládne ekumenickou jurisdikciou a neomylnosťou v otázkach náboženských, ale vlastne aj svetských. Tento dokument, vo svojej dobe dosť účinný, neskôr ale strácal na „neomylnosti“ a stal sa predmetom sporov, ktoré priviedli k rozštiepeniu kresťanov a následne aj k náboženským vojnám. Reakciou na takýto stav veci bola snaha o toleranciu, ktorá sa začala utvárať hlavne počas náboženských vojen v 16. a 17. storočí. Vtedy dochádzalo nielen k prenasledovaniu protestantov zo strany katolíckej cirkvi, ale aj naopak – v oblastiach, kde zvíťazil protestantizmus boli obeťami perzekúcií samotní katolíci, poprípade nesúlady v radoch protestantov a vznik rôznych smerov protestantizmu priviedol k sporom vo vnútri samotnej reformácie. Vyhrotená intolerancia sa potom premietla do ďalšieho prenasledovania, ktoré sa rozšírilo aj na Židov. Pápež Pavol IV. Vydal r. 1555 bullu, ktorá obsahovala protižidovské opatrenia, nútenie žiť v oddelených getách a nosiť žltú pokrývku hlavy. Dochádzalo k ničeniu synagóg a páleniu hebrejských kníh. Ešte roku 1885 (encyklika *Immortale Dei*) cirkev odmietla náboženskú slobodu ako prirodzené právo a iba prívola, aby z určitých okolností, ako nutné zlo, bola pripustená existencia iných náboženských zoskupení vedľa rímskej cirkvi („... cirkev nedovoľuje priznať rôznym formám viery rovnaké právo ako viere pravej“). 20. storočie napriek všetkým úsiliam o prekonanie tohto stavu zaznamenalo ešte hroznejší krach než kedykoľvek predtým. A o tom svedčí aj predložená práca. Tá je dôležitým svedectvom vojdenia autora do tejto témy. Rozsah práce, jej obsah, členenie na jednotlivé kapitoly, použitá literatúra – tu by som snáď len odporúčal doplniť knihu Christosa Yannarasa, nazvanú „Freedom of Morality“ - svedčia o autorovej erudovanosti a schopnosti premýšľať historicko-filozofický.

Domnievam sa, že toto všetko, čo tu spomíname, autor veľmi dobre chápe a do tohto kontextu zasadzuje aj svoju výbornú doktorskú prácu, ku ktorej nemáme prakticky nijaké výhrady. Na záver nám nezostáva nič iné, ako autorovi poblahoželať, popriať mu veľa úspechov a síl pokračovať v tejto práci. Predloženú doktorskú prácu vrelo odporúčame k obhajobe a následnému publikovaniu.

Prof. ThDr. Ján ŠAFIN, PhD.